

Годзенко, О. Б. Супруненко та ін].—Полтава: вид. „Фірма „Техсервіс”, 2006.—С.55–59.

11. Сухобоков О.В. К характеристике могильника у с. Каменное / О.В. Сухобоков // Питання археології Сумщини. — Суми: Сумський краєзнавчий музей, 1990.—С. 98–103.

12. Топографическое описание Харьковского наместничества с историческим преуведомлением о бывших в сей стране с древних времён переменех, взятым к объяснению Деяний и Хронологии из Татарской истории Баядур-Хана Абдулгази, Российской истории князя Щербатова, Начертания Европейской истории Готтфрида Ахенвалла, и политической истории Самуила Пуффендорфа / [ред. Д. И. Багалей].—Москва. В типографии Компании Типографической с указанного доизволения, 1788.—Харьков: типография Губернского правления, 1888.—288 с.

13. Филарет (Д. Г. Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии / Архиепископ Филарет. — Отд. III.—М.: Типография В. Готье, 1857.—604 с.

Володимир Шалобудов (Дніпропетровськ), старший науковий співробітник лабораторії археології Придніпров'я кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Ремісничі комплекси з Богородицької фортеці

Експедицією НДІ археології та історії Придніпров'я ДНУ імені Олеся Гончара протягом 2002 – 2011 років провадились дослідження Новобогородицької (Богородицької) фортеці та її посаду. Остання була збудована за наказом російського уряду у 1688 р., як форпост у боротьбі із Оттоманською Портою, та слугувала базою для другого кримського походу. В низці наукових праць, присвячених цій пам'ятці, висвітлюється її воєнне та політичне значення [3; 4]. Нові розкопки залишків будівель та інших археологічних комплексів на її території дали змогу підтвердити не тільки воєнне значення фортеці, а і вказати на важливе місце останньої в торгівельній та ремісничій діяльності в Нижньому Присамар'ї XVII – XVIII ст.

Звертаючись до писемних джерел кінця XVII ст., бачимо, що вже за часів перших поселенців велика увага приділялась урядом до залучення ремісників, в першу чергу, корабельних майстрів «... мы вел. Государи наше ц. в-во пожаловали их, велели им в Новом Богородицком городе строитца на вечное житье, а они де извычайны стругового дела, которыми стругами возможно ходить на Черное море под. неприятелския жилища для воинского промыслу. И мы вел. государи паше ц. в-во указали им Мартыну с товарищи зделать ныне 3 струга, а лес к тому струговому делу дать в Новом Богородицком городе старых стругов...» [6, 114]. Виходячи з документів, видно, що й серед ратних людей було чимало тих, котрі могли професійно займатися будівництвом, завдяки чому фортеця забудовувалася досить швидко «... з 10 августа ж по 27 число нынешнего 196 года великих государей ратными людьми, полков гетмана Ив. Степановича и околничего и думного дворянина и воевод в Новобогородицком зделано: 1 двор воеводской, 7 дворов гетмана Ивана Степановича и генеральной старшины и

полковников, 260 изб с сенми, в том числе 1 приказная да воеводских 3 избы; 2 погребя да ледник рубленные, по городу в выводах 17 роскатов пушечных, 17 сараев плетневых, в том числе 3 сарая рубленых из байдачных досок...» [6, 114].

Декілька разів зустрічаються прохання надсилати у інші місця гарматні лафети та колеса, які, здебільшого, виготовлялися у фортечних майстернях «зделати на Самари и отослати в Кадак, а оттоль в Сечю 6 пар колес пушечных и естли те колеса в нынешнее время дати им доведется, дабы я о том писал от себя в Новой Богородицкой к преждереченному думному дворянину и воеводе Семену Протасьевичю...» [6, 340], «... также и о посылке колес пушечных из Нового Богородицкого на Запорожье...» [6,

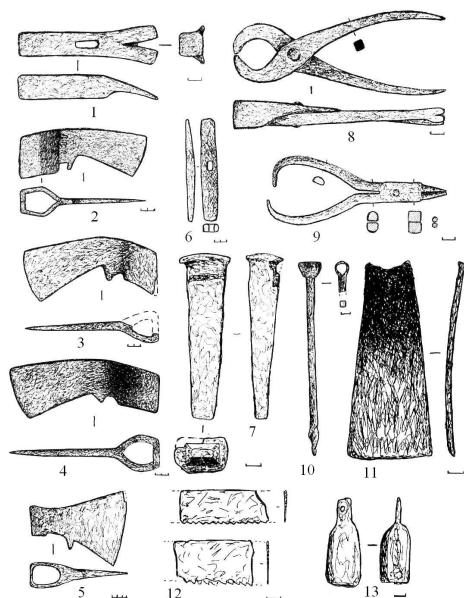

Рис.1. Ремісничє зняряддя з розкопок Новобогородицької фортеці

досить «архаїчних». Серед найбільш цікавих знахідок: невеликий молоточок-обценьки, що міг використовуватися у столярній та ювелірній справах (Рис. 1.1.); три великі сокири мають форму колунів XVII ст. (Рис. 1.2 – 4.); досить сучасного виду теслярська сокира походить з приміщення сер. XVIII ст. (Рис. 1.5.). Ковальського зняряддя знайдено не багато: серед них молоток-пробійник та велике зубило (Рис. 1.6,7.). Слюсарський інструмент представлено лещатами та круглогубцями (Рис. 1.8,9.), столярний – 2 коловоротами, теслом та уламками полотен пилок (Рис. 1.10 – 12). Великі будівельні роботи підтверджуються знахідками металевих окуть лопат та будівельного відвісу (Рис. 1.13.). Про бронзо-ливарне виробництво свідчать товарний зливков олов'янистої бронзи, заготовки литих військових

352]. Наявність теслярських та слюсарних майстерень підтверджують знахідки зняряддя для роботи з деревом та металом. В 2008 р. на розкопі V було відкрито наземне виробничє приміщення, яке могло правити за кузню, в ньому знайдено схованку з ящиком великих корабельних цвяхів – 260 екземплярів [5, 130 – 132]. В 2010 р. на тому ж розкопі досліджено землянку, в якій виявлено приховані вироби із заліза (3 муфти від коси, 2 великі сокири, 4 кінські підкови, 4 закаблуки від чобіт, молоток-пробійник та ковану деталь дишла возу). Це дало підстави віднести будівлю № 12 до господарчих приміщень [2, 204 – 206].

Серед різноманітного Іструменту зустрічаються зразки як ретельно виготовлєних, так і

гудзиків, натільних хрестів та рибальських блешень [1, 38, 46, 78]. Численні екземпляри ножиць, наперстків та голок могли б вважатися знаряддями тільки індивідуального вжитку, але присутність на території фортеці 12 свинцевих товарних пломб від сувоїв імпортного сукна вказують на можливість використання останнього професійними кравцями та шевцями [1, 16].

Підводячи підсумки дослідженням ремісничого знаряддя з Новобогородицької фортеці, маємо зауважити, що воно може слугувати інформативним джерелом для більш досконалого вивчення культурно-матеріальних процесів та явищ у соціумі, з одного боку, та дагуючим матеріалом, з іншого.

Література

1. Ковальова І. Ф. Каталог старожитностей доби пізнього середньовіччя містечка Самарь та Богородицької фортеці / І. Ф. Ковальова, В. М. Шалобудов, В. О. Векленко. – Д.: Вид-во ДНУ, 2007.
2. Ковальова І. Ф. Про сучасний стан досліджень житлової забудови Новобогородицької фортеці / І. Ф. Ковальова // Придніпров'я історико-краєзнавчі дослідження – Вип. 9 – Д.: Вид-во ДНУ, 2011. – С. 199 – 208
3. Перлини козацького Присамар'я: містечко Самарь та Богородицька фортеця / ред. І. Ф. Ковальова – Д., 2008. – 168 с.
4. Репан О. Палімпсест. Коріння міста: поселення XVI – XVIII століть в історії Дніпропетровська / О. Репан, В. Старостін, О. Харлан. – К., 2008. – 268 с.
5. Шалобудов В. М. Виробниче приміщення з території Богородицької фортеці / В. М. Шалобудов // Перлини козацького Присамар'я. – Д., 2008. – С. 130 – 133.
6. Яворницький Д. Твори у 20 томах. – Т. 3. – Кн. 1 / Д. Яворницький / Київ – Запоріжжя, 2008. – 496 с.

Олег Корнієнко (Суми), керівник редакційно-видавничої групи головного управління зв'язків з громадськістю Сумської облдержадміністрації, член Правління НСКУ, член Ради Сумської ОО УТОПК

Особливості фортифікаційних споруд м. Суми 2 пол. XVII – 1 трет. XVIII ст.

Мусимо визнати, що фортифікаційна справа у Слобідській Україні XVII–XVIII ст. на даний час залишається малодослідженим питанням. Переважна більшість наукових робіт, котрі побачили світ протягом останніх 30 років, носили переважно узагальнено-описовий характер [6], були присвячені містобудівним аспектам розвитку м. Суми [5] або питанням археологічного та пам'яткознавчого характеру [10; 11].

Дослідження слобідської фортифікації вимагає комплексного підходу. Крім ретельного вивчення джерельної бази, здійснення археологічних досліджень необхідно враховувати особливості місцевої козацької автономії, організації військово-адміністративного управління прикордонних територій Московської держави та ряд інших факторів. З огляду на обмежені обсяги статті зупинимося на розгляді кількох питань.